

On Bite-Taker Ritual: An Example of Iranian “Var” in the Bakhtiari Tribe¹

Mahmoud Aghakhanibizhani^{*2}, Eshagh Toghiani³

Received: 08/12/2022

Accepted: 01/05/2023

1. Review of Literature

So far as the literature shows, it can be indicated that there has not been any remarkable research on the bite-taking tradition amongst the culture of Bakhtiari people so far. However, some of the studies have been concerned with investigating the instances of swearing in the Iranian ancient culture, Bakhtiari folk culture and other Iranian ethnic races. To name but a few, Khaje-gir et.al. has accounted for different sorts of swearing such as fire, flowing water, bread and salt, the sun, and the soul of the beloved ones amongst the Bakhtiari people. The authors concluded that the mentioned instances can be deemed as the most important and common manifestations of swearing in the Bakhtiari culture. Similarly, Pourdawod studied the swearing tradition in the Avesta. Along studying the etymology of the swearing tradition, Rahbar maintains that such a tradition is a remnant of drinking Sulphur water in the Iranian ancient culture. Heidari has followed up on this issue in the Ferdowsi's *Shahname* and Siyavash tale. Jahandide

* Corresponding Author's E-mail:
aghakhani46@yahoo.com

1. This study is extracted from the post-doc dissertation entitled "The Analysis of Mythological Representations and Elements in Culture and Folk Language of Bakhtiari and Bouyerahmadi People" conducted in Isfahan University, with the support of "Research and Technology Funding Center".
2. Postdoctoral Researcher of Epic Literature of Isfahan University, Isfahan, Iran.
<http://www.orcid.org/0000-0001-5065-3948>
3. Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities University of Isfahan, Isfahan, Iran
<http://www.orcid.org/0000-0002-2775-940x>

has also accounted for swearing tradition and its various manifestations in Baluchi culture.

2. Research objectives and questions

The objectives of the present study can be summarized in terms of understanding the bite-taking tradition as an instance of Var tradition in Iranian ancient culture, preserving and illuminating the functions, and analyzing the epic themes of bite taking tradition. The main research questions address the reviewing the mythical roots and backgrounds of this tradition as well as the practical forms of performing the mentioned-tradition. Also, we shall be concerned with the similarities between bite-taking and Var tradition in Iranian ancient culture.

3. Discussion

Swearing ritual can be counted as one of the juridical processes like swearing for the fire and bread furnace, flowing water, bread and salt, the sun shine, dead people, and the soul of the beloved ones, which have long been practiced unchanged by Bakhtiari people (Ghanbari, 2012; Khaje-gir et.al., 2019). Bite-taking tradition is considered as one of the instances of Iranian Var tradition. As the criminal acts such as robbery and murder were approved, bite-taking practice was performed among Bakhtiari people with the swearing of divine bite-taker. The procedures of holding bite-taker Var tradition in Bakhtiari culture is as follows:

1. The existence of lawsuits and accusations among the parties; the claim of the plaintiff (plaintiff) to commit a crime;
2. Bringing a complaint to the Mullah and judging the parties (setting up a court);
3. Proving the charge, identifying the accused and offering the claimant and counter-claimant to perform the oath ceremony;

4. Specifying the place and time of swearing;
5. Accepting the properties and the general public;
6. Preparing the necessary tools and equipment, most of which is a big fire made of oak wood (doing the test) in front of the people.

4. Conclusion

The bite-taking ritual is the last solution to prove the correctness of the speech and distinguish the innocent from the guilty. This test has been one of the manifestations of swearing in Bakhtiari culture, which has a mythological background, and it should be considered as a remnant of the ritual of drinking sulfur water in Iranian ancient culture, during a special ceremony, on the accused and in broad daylight in the main square of the village. A Mullah, as a mediator, conducts the test, while identifying the accused and in the presence of everyone, gives the accused hot food on which he has recited a poem. The accused eats the hot food and if his throat gets stuck, he is guilty, otherwise he is innocent. The result of the test is determined in this way.

The elements in this narrative include the existence of a lawsuit between the parties and the accusation of the claimant against the other party, the setting up of a court and the trial of the parties, proving the accusation and identifying the accused, preparing for the test by performing rituals such as bathing, wearing white clothes, perfume and scenting body. Holding a test on the candidates in the presence of everyone and the result of the test is an expression of the principles that were manifested in the culture of Iranian ancient culture. Some of the elements in the story of Siavash such as passing through the fire in *Shahnameh*, the oath and its traces in Persian literature take root from the text of *Avesta* and *Shahnameh*. Also, the quality of the test of drinking sulfur water shows that the bite test is one of the rites of Var tradition which has its roots in ancient Iranian culture.

References

- Ghanbari Adevi, A. (2011). *Folklore of Bakhtiari people*. Neyushe.
- Heydari, D. (2012). The oath in the Shahnameh and its mythological connection with water and fire. *Research Paper on Epic Literature*, 16, 35-61.
- Jahandideh, A. (2016). A research on Var religion in Baluchistan. *Popular Culture and Literature*, 16, 19-38
- Khajagir, A. et al. (2018). A research on the ritual of swearing (var) in the Bakhtiari people. *Popular Culture and Literature*, 30, 173-150.
- Pordawood, A. (1942). Oath. *Iran Mehr Magazine*, 5-6, 281-292.
- Rahbar, A. (1969). Oath and its traces in Persian literature. *Kaveh*, 21, 124-135.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۱، شماره ۵۰، خرداد و تیر ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.23454466.1402.11.50.4.8

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر: نمونه‌ای از ور ایرانی در فرهنگ قوم بختیاری^۱

محمود آقاخانی بیژنی^{۲*}، اسحاق طغیانی^۳

(دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۱۷ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۱۱)

چکیده

یکی از مبانی شناخت بن‌مایه‌های اساطیری و چگونگی حفظ و ترویج آن‌ها، انجام مطالعات علمی در حوزه فرهنگ و ادب عامه است. سوگند خوردن در نمودهای مختلف از جمله آیین‌هایی است که از دیرباز تاکنون در فرهنگ و ادب عامه به طریق گوناگون نمود یافته است. در این پژوهش به تحلیل آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از آیین سوگند خوردن (ور) در فرهنگ قوم بختیاری می‌پردازیم که می‌تواند در ایران باستان ریشه داشته باشد. آخرین راهکار برای تشخیص درستکار از نادرستکار و اثبات درستی کلام، نشان‌دهنده اهمیت آزمون لقمه‌گیر نزد مردم بختیاری است. در پژوهش حاضر

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی پسادکتری با عنوان «تحلیل نمودها و بن‌مایه‌های اساطیری در فرهنگ و ادب عامه مردم بختیاری و بویراحمدی» در دانشگاه اصفهان و با حمایت صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور است.

۲. پژوهشگر دوره پسادکتری ادبیات حماسی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول).

*aghakhani46@yahoo.com

<http://www.orcid.org/0000-0001-5065-3948>

۳. استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

<http://www.orcid.org/0000-0002-2775-940x>

نخست داستان مربوط به آیین لقمه‌گیر در قوم بختیاری را ذکر و سپس نمودهای اساطیری آن را تحلیل می‌کنیم. در این پژوهش، روش جمع‌آوری داده‌ها، بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای - میدانی و روش تحلیل آن‌ها، به صورت محتوای کیفی انجام شده است. پس از بررسی منابع گوناگون و تحلیل نمودهای ادبی و اساطیری آزمون لقمه‌گیر در قوم بختیاری می‌توان گفت که این آیین، بازمانده آیین خوردن آب گوگرد در ایران باستان است که با حفظ عناصر اساطیری نزد این قوم، آخرین راهکار برای اثبات درستی کلام و تشخیص حق از باطل است. همچنین برخی از عناصر این آزمون مانند وجود آتش، پوشیدن لباس سفید قبل از آزمون و عطرافشانی یادآور داستان سیاوش در شاهنامه فردوسی است.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ عامه، قوم بختیاری، بن‌مایه‌های اساطیری، سوگند خوردن، آیین ور، آزمون لقمه‌گیر.

۱. مقدمه

آیین سوگند خوردن در نمودهای مختلف مانند سوگند به آتش و اجاق آن، آب روان، نان و نمک، تیغه آفتاب، زمان، اموات و جان عزیزان، ازجمله آیین‌های دادرسی به شمار می‌رود که از دیرباز تاکنون و معمولاً به همان سبک و سیاق گذشته نزد مردم بختیاری کاربرد دارد. برگزاری آیین سوگند خوردن نزد این مردم، برای تشخیص درستکار از نادرستکار است که با تحلیل عناصری اساطیری این آزمون‌ها (ر.ک: قنبری، ۱۳۹۱، ص. ۱۷۸؛ خواجه‌گیر، ۱۳۹۸، ص. ۱۵۲) می‌توان به پیشینه طولانی آن‌ها پی برد که به ایران باستان و حتی ماقبل آن می‌رسد. براساس دیدگاه ویدن‌گرن (۱۳۷۷، ص. ۵۸)، آیین سوگند خوردن در میان آریایی‌ها مشترک بوده و جهت تشخیص بی‌گناه از گناهکار

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار

برگزار می‌شده است. در *اوستا* (رشن‌یشت، بندهای ۳-۶) به انواع سوگند در ایران باستان اشاره شده است (پورداوود، ۱۳۲۱، ص. ۲۸۵). موضوعی که در متون پهلوی از جمله *دینکرد*، *ارداویراف‌نامه* و *شایست‌نشایست* نیز می‌بینیم.

انتخاب قوم بختیاری برای انجام این پژوهش به دلایل زیر است: پیش از این قنبری (۱۳۹۱، ص. ۴۴) بر لزوم انجام پژوهش‌های علمی در حوزه‌های مختلف فرهنگ عامه جهت آشنایی بیشتر مردم ایران با اقوام گوناگون ایرانی و اعتبار بخشیدن به فعالیت‌های پژوهشی مربوط به فولکلور ایران جهت هم‌بستگی بیشتر و بهتر تأکید داشته‌اند و علاوه بر اهمیت مورد ذکر شده، بررسی میدانی در مناطق دست‌نخورده، نشان از حفظ باورهای اساطیری و آیینی دارد که با اندکی تغییر و تحول به همان سبک و سیاق گذشته پویا و زنده است و به‌وسیله مردم این نواحی برپا داشته می‌شود (ر.ک: آقاخانی بیژنی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۵۰). محل سکونت مردم بختیاری در کوهستان‌های صعب‌العبور است که نشان می‌دهد بافت فرهنگی آن‌ها کم‌تر دچار دگرگونی شده و بیانگر این است که بافت اساطیری و آیین‌های کهن در زندگی این مردم همچنان شکل اولیه خود را حفظ کرده است. بختیاری‌ها، یکی از تبارهای ایرانی‌اند (ر.ک: بختیاری، ۱۳۶۲، ص. ۶؛ قنبری عدیوی، ۱۳۸۱، ص. ۲۱) و بررسی میدانی در مناطق این مردم (خواجه‌گیر و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۵۱) نشان می‌دهد که فرهنگ بومی آن‌ها سرشار از بن‌مایه‌های اساطیری است که ریشه در فرهنگ ایران باستان دارد.

ازجمله ضرورت‌های انجام این پژوهش، آشنایی با برگزاری آیین لقمه‌گیر و عناصر اساطیری آن در فرهنگ مردم بختیاری، چگونگی استمرار این آیین از ایران باستان تاکنون و بیان چرایی انجام آن است. آشنایی با تحلیل آزمون لقمه‌گیر به‌عنوان نمونه‌ای از آیین ور

در ایران باستان، حفظ و بیان کارکرد و تحلیل بن‌مایه‌های اساطیری آن هدف اصلی این پژوهش است.

۱-۱. روش پژوهش

این پژوهش، از نظر هدف، بنیادی است. شیوه جمع‌آوری داده‌های آن، بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای (مطالعاتی درمورد قوم بختیاری، آیین سوگند خوردن در فرهنگ ایران باستان و متون ادب فارسی، مبانی اسطوره‌شناختی و... و میدانی (انجام مصاحبه‌هایی درباره آیین لقمه‌گیر) بوده است. ابزار گردآوری داده‌ها، فیش‌برداری سنتی و خوانشی موجی‌شکل (گال، ۱۳۸۶، ص. ۷۵) در ارتباط با آیین سوگند خوردن و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته عمیق با افرادی از مردم چهارمحال و بختیاری (شهرستان فلارد و اردل) در ارتباط با آیین لقمه‌گیر است. روش تحلیل داده‌ها، محتوای کیفی است.

در شیوه میدانی، مصاحبه‌ها در روستاهای استان چهارمحال و بختیاری درباره آیین لقمه‌گیر و نحوه برگزاری آن انجام شده است. پژوهشگر به روستاهای شهرستان فلارد و نیز اردل سفر می‌کند. اغلب روستاها کوهستانی بوده و از قدمت بیشتری برخوردار بوده‌اند. در مرحله بعد، پژوهشگر داده‌های میدانی خود را درباره آیین لقمه‌گیر با مصاحبه با ده نفر از افراد شناسایی شده که اغلب سال‌خورده و دارای سواد قدیمی بوده و بالای ۵۵ سال سن داشته‌اند، می‌پرسد. دلیل انتخاب افراد مصاحبه‌شونده، یکی آن‌که برخی از آنان (کدهای ۲ و ۳) از شرکت‌کنندگان و برخی دیگر از راویان آیین لقمه‌گیر بوده‌اند و دیگر این‌که بعد از ارسال پیام، علاقه‌مند به انجام مصاحبه بوده‌اند. پژوهشگر در هنگام مصاحبه و با اجازه افراد مصاحبه‌شونده، گفتار آن‌ها را به صورت میانگین در مدت ۱۵ تا ۲۰ دقیقه ضبط می‌کند. سپس گفتار آن‌ها را کدگذاری می‌کند. در مرحله

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار

بعد، گفتار آن‌ها را از گویش بختیاری به زبان فارسی برمی‌گرداند. در پایان، مطالب مرتبط با آیین لقمه‌گیر و نحوه برگزاری آن را یادداشت‌برداری کرده و سپس به تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده می‌پردازد. روش تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش حاضر به صورت تحلیل مقوله‌بندی مصاحبه‌ها و محتوای کیفی با رعایت ویژگی‌های کیفی بوده است.

۲. پیشینه پژوهش

جست‌وجوهای کتابخانه‌ای در مجلات و سایت‌های معتبر علمی نشان می‌دهد که تاکنون درمورد آیین لقمه‌گیر در فرهنگ مردم بختیاری، پژوهشی انجام نگرفته است، اما در برخی از پژوهش‌ها به نموده‌های سوگند خوردن در فرهنگ ایران باستان، فرهنگ عامه بختیاری و دیگر اقوام ایرانی پرداخته شده است که به ذکر آن‌ها می‌پردازیم:

۱. خواجه‌گیر و همکاران (۱۳۹۸) در «پژوهشی درباره آیین سوگند خوردن (ور) در قوم بختیاری»، ضمن بررسی انواع سوگند از جمله آتش، آب روان، نان و نمک، زمان، آفتاب و جان عزیزان در قوم بختیاری، نتیجه می‌گیرند که نمونه‌های ذکر شده را می‌توان مهم‌ترین و رایج‌ترین نموده‌های سوگند نزد قوم بختیاری به حساب آورد. همچنین به طور اشاره و کلی به برخی از جنبه‌های ادبی و اساطیری نموده‌های سوگند خوردن اشاره می‌کنند که معتقدند در ایران باستان ریشه دارند.

۲. پورداوود (۱۳۲۱) در مقاله «سوگند»، ضمن اشاره به ریشه‌شناسی آیین سوگند خوردن براساس متن / وستا، به ذکر و تحلیل نموده‌های آن در ایران باستان می‌پردازد. وی نتیجه می‌گیرد دو نوع ور گرم و سرد از مهم‌ترین آیین سوگند خوردن در فرهنگ ایران باستان به شمار می‌روند.

۲. رهبر (۱۳۴۸) در مقاله «سوگند و ردپای آن در ادبیات پارسی»، نخست ریشه‌شناسی عمل سوگند خوردن را توضیح می‌دهد. سپس نتیجه می‌گیرد که آیین سوگند خوردن، همان خوردن آب گوگرد (سَوَکَنَتَه) در ایران باستان است.
۴. حیدری (۱۳۹۲) در مقاله «سوگند در شاهنامه و ارتباط اساطیری آن با آب و آتش»، نتیجه می‌گیرد که آب و آتش از مهم‌ترین نمادهای سوگند خوردن در شاهنامه هستند. وی گذر سیاوش از آتش را نمونه بازمانده از ور گرم و گذر فریدون از آب را نمونه بازمانده از ور سرد می‌داند که هر دو در فرهنگ ایران باستان ریشه دارند.
۵. تاراپور (۱۳۶۰) در مقاله «محاکمه و داوری ور در ایران باستان»، نتیجه می‌گیرد که آیین ور براساس یشت‌های /وستا به دو نوع ور گرم و سرد تقسیم می‌شود که در فرهنگ هندوایرانی ریشه دارد. وی ماجرای گذر سیتا از آتش را نمونه‌ای از ور گرم می‌داند.
۶. جهان‌دیده (۱۳۹۶) در «پژوهشی درباره آیین ور در بلوچستان»، ضمن چگونگی برگزاری آیین ور در فرهنگ مردم سیستان، نتیجه می‌گیرد که سوگند به آتش و آب در میان این مردم بیشتر معمول است. در دست گرفتن فلزی سرخ و آتشین مانند نعل، وجود چاله پر از زغال افروخته و راه رفتن روی آن و درآوردن انگشت از ته ظرف پر از روغن جوشان را از مهم‌ترین نمونه‌های ور گرم می‌داند.
- در این پژوهش، تأکید اصلی بر آیین لقمه‌گیر به‌عنوان نمونه‌ای از آیین سوگند خوردن در فرهنگ مردم بختیاری است. در ادامه با استفاده از تحلیل مصاحبه‌ها و داده‌های میدانی، به بن‌مایه‌های اسطوره‌ای، باستانی و ادبی این آیین پرداخته می‌شود.

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار

۳. چارچوب نظری پژوهش

۳-۱. پیشینه آیین ور در ایران باستان

در *اوستا* «ورنگه» (Vārānghā) به معنای باور کردن و برگزیدن است (پورداوود، ۱۳۲۱، ص. ۲۸۱) و معین (۱۳۸۴، ص. ۱۷۷) کلمه «باور» فارسی را از همین ریشه دانسته و عفیفی (۱۳۷۴: ۶۳۵) آن را به معنای داوری یا آزمایش ایزدی می‌داند. دوستخواه (۱۳۹۲، ص. ۱۰۷۱)، ور را آزمایش ایزدی درستکار از نادرستکار تعریف می‌کند. آزمایشی ایزدی که براساس *وندیداد* (۱۳۷۶، ص. ۵۳۲)، یکی از طرفین برای اثبات درستی و راستی گفتار خویش، طی انجام تشریفاتی اجرای ور را می‌پذیرد و با آن، ادعا و حقانیت در ادعای خود را ثابت می‌کند.

ور با آیین‌های ویژه و انواع گوناگون در ایران باستان برگزار می‌شده است. پورداوود (۱۳۲۱، ص. ۲۸۶) شمار ورهای ایرانی را بنا به کتب پهلوی و کتاب هشتم دینکرد، ۳۳ قسم می‌داند که به جز تعدادی محدود در حد نام، هیچ اطلاعی دیگری از آن‌ها در دست نیست. موضوعی که از «رشن‌یشت»/ *اوستا* (بندهای ۳-۶) چنین استنباط می‌شود.

در فرگرد ۴، بندهای ۵۵-۵۴ *وندیداد* (۱۳۷۶، ص. ۴۶۵)، خوردن آب گوگرد یکی از انواع ور شمرده شده است: «ای دادار، کسی که آب سوکند را، زرمند^۱ را، آزماینده گناه را، دروغ را با آگاهی مرتکب شود و به رشن نادرست سخن گوید و به مهر پیمان شکند، چه او را هست سزا: آنگاه اهورامزدا گفت: هفت سد ضربه برای گمراهان با شلاق اسب‌رانی - هفت سد ضربه با آلت فرمان‌برداری است».

در بندهای ذکرشده، به ور سوگند اشاره شده است که اگر کسی که از دروغ خود آگاه باشد و ایزد رشن را به شهادت بطلبد و یا به ایزد مهر دروغ بگوید، باید آب

آمیخته با گوگرد و یا آب آمیخته با گرد زر و یا آب صاف بنوشد. موضوعی که در روایات *د/ر/ب* هرمنز دیار نیز از آن سخن رفته است (ر.ک: عفیفی، ۱۳۷۴، ص. ۶۳۵؛ دوستخواه، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۷۱).

واژه «سوگند» و نیز ترکیب «سوگند خوردن» در فارسی مترادف با «قسم» و «قسم خوردن» آمده است که خود یادگاری از گونه‌های «وَر» در فرهنگ باستان است. در این ور به یکی از همپتکاران^۲ آمیزه آب و «سَوَکَنَت» (گوگرد) می‌نوشانیده‌اند تا گناهکار را از بی‌گناه بازشناسند (ر.ک: پورداوود، ۱۳۲۱، ص. ۲۸۸). این آیین با تشریفاتی صورت می‌گرفت که طی آن حقانیت سوگنددهنده و سوگندخورنده اثبات و معلوم می‌شد و میانجی‌گری وظیفه‌مند بود که طرفین متخاصم را پند و اندرز بسیار دهد و آنان را از عواقب وخیم سوگند آگاه و باخبر سازد. آنگاه به سوگندخورنده یک‌شب وقت داده می‌شد که درست و عمیق به خود فکر کند و به ارج و اهمیت اقدام خویش به‌خوبی بیندیشد (همان، ص. ۲۹۰). در روز بعد به او اندرز داده می‌شد. آنگاه نخست غسل می‌کرد و سپس جامه پاک و تمیز بر تن می‌پوشانید و پنام^۳ به دهان می‌بست. متن سوگندنامه به او تسلیم می‌گردید و سپس در مقابل آتش در آتشکده شیر و کندر می‌خورد و ایستاده خورشیدنیایش را می‌خواند. در ادامه سوگندخورنده اهورامزدا، مهین فرشتگان^۴ و ایزدان را یاد می‌کند. درنهایت جام آبی که با مایه گوگرد و قدری زر مخلوط شده است، سر می‌کشید (رهبر، ۱۳۴۸، ص. ۱۲۶).

گرچه هدف رهبر در این پژوهش، شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های ور ایرانی نیست؛ اما آنچه از پژوهش وی می‌توان استنباط کرد و ما را تا حدودی با مؤلفه‌های ور ایرانی آشنا می‌کند، چگونگی برگزاری و کیفیت ور سوگند در ایران باستان است که یکی از طرفین (سوگندخورنده) آزمایش می‌شود. سختی ور حتمی است و خوردن آب گوگرد،

پژوهشی درباره آیین لقمه گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار

فاعلی است که حقانیت سوگندخورنده را اثبات می‌کند. میانجی‌ای در بین آن‌ها حاضر است و سوگندخورنده را از عواقب سوگند خوردن آگاه می‌کند. باور ایمانی و قلبی میانجی و همپیکاران به سوگند مهم است، زیرا میانجی، سوگندخورنده را به خورشید نیایش و یادکردن از اهورامزدا و فرشتگان مقرب او وادار می‌کند و چنین عملی در آتشکده و در مقابل آتش انجام می‌گیرد و آنان باید به حضور خدا و قوای ماورایی اعتقاد یکسان داشته باشند.

ور سرد یکی دیگر از انواع ور است که تاکنون در /وستا، متون پهلوی و دیگر متون از آن سخن نرفته است و از کم و کیف آن هیچ‌گونه اطلاعی در دست نیست. برخی از پژوهشگران از جمله پورداوود (۱۳۲۱، ص. ۲۸۵) معتقد است بنا به وجود ور گرم در /وستا، می‌بایست در مقابل، ور سرد هم وجود می‌داشته است. وی به دلیل آن‌که در کتب پهلوی (بدون اشاره به منبعی خاص) ور برسم در مقابل ور گرم قرار می‌گیرد، ور با برسم را جز شعبات ور سرد برمی‌شمارد. همچنین برای توجیه بیشتر این مهم، بدون اشاره به سند یا متنی برجای مانده از ایران پیش از اسلام، به انواع ور در جوامع دیگر از جمله اروپا اشاره می‌کند (ر.ک: همان، ص. ۲۸۲). برخی از پژوهشگران از جمله رستگار فسایی (۱۳۸۸، صص. ۱۲۴-۱۲۵)، گذر برخی از پهلوانان شاهنامه از آب را معادل ور سرد در نظر می‌گیرند. گرشاسب‌نامه اسدی طوسی (۱۳۹۳، ص. ۳۲۱)، در هنگام رفتن نریمان به توران و دیدن شگفتی‌ها به بیان چگونگی ور سرد می‌پردازد. پادشاه گناهکار را به جرم دزدی یا قتل، دست‌وپا بسته در چشمه‌ای می‌اندازد. اگر وی گناهکار باشد، نابود می‌شود و اگر بی‌گناه باشد، به سلامتی از این ور می‌گذرد.

از دیگر نمودهای ور گرم می‌توان به ریختن فلز گداخته بر سینه متهم و گذراندن از میان آتش (پورداوود، ۱۳۴۷، ص. ۵۷۱)، دست در شعله آتش فروکردن و به دست

گرفتن آهنی داغ که در بخش ۱۵، بندهای ۱۵-۱۷ شایست نشایست (۱۳۶۹، ص. ۲۱۴) و اردویر/فنامه (فصل ۱) آمده است، اشاره کرد.

در تمامی متونی که از ور سخن رفته است، آگاهی چندانی از نحوه کیفیت و چگونگی اجرای آن‌ها در دست نیست. علاوه بر داستان سیاوش، آیین لقمه‌گیر در فرهنگ مردم بختیاری، نمونه‌ای است که می‌توان به این موضوع پی برد و مؤلفه‌های ور ایرانی را بررسی و مشخص کرد. از دلایل انتخاب آیین لقمه‌گیر به عنوان یکی از آیین‌های سوگند خوردن برای تحلیل مؤلفه‌های ور ایرانی این است که این آزمون با توجه به عناصر آن (که در ادامه ذکر و تحلیل خواهند شد) در شمار ورهاست و خوردن خوراک داغ در کنار آتش سوزان، از بن‌مایه‌های مشترک آن است. دلیل دیگر این‌که این آیین بر همان سبک و سیاق گذشته برگزار می‌شده است و به همین دلیل بر آنیم تا با تحلیل این آیین، عناصر و مؤلفه‌های ور ایرانی را تبیین و تحلیل کنیم.

۲-۳. تحلیل مؤلفه‌های آیین لقمه‌گیر (ور گرم) در فرهنگ مردم بختیاری

نخست اصل داستان و سپس تحلیل آن را ذکر می‌کنیم. نکته قابل ذکر، راوی داستان است. اصل روایت را کد شماره ۲ بیان کرده و دیگر کدها نیز موضوع را تأیید کرده‌اند. برخی از خرده‌روایت‌ها در مصاحبه با دیگر افراد وارد روایت اصلی شده است. گویا راوی نخست، برخی از مراحل یا مناسک مربوط به آن را به دلیل پیر بودن بیان نکرده است، ولی خود وی برای تکمیل روایت، پژوهشگر را به دیگر افرادی که از این موضوع آگاهی داشته‌اند، هدایت کرده است. سپس در مصاحبه با دیگر افراد، خرده‌روایت‌ها به روایت اصلی اضافه شده‌اند.

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... _____ محمود آقاخانی بیژنی و همکار

۱-۲-۳. خلاصه داستان

گوهر، دختر کدخدا در هنگام غروب و موقع آب خوردن، انگشتر خویش را جا می‌گذارد. بلافاصله بیما (بی‌بی ماه)، دختر اشکبوس، گله را به چشمه می‌آورد. وی پس از آب خوردن گوسفندان با مشک پر از آب راهی خانه می‌شود. نوکر کدخدا به خانه او می‌آید و موضوع انگشتر را مطرح می‌کند. مادر بیما از او در این باره سؤال می‌کند و بیما می‌گوید: چیزی در چشمه ندیده است. نوکر کدخدا موضوع را به ملای روستا می‌گوید. ملا برای اثبات اتهام، دختر اشکبوس و کدخدا را به خانه دعوت می‌کند. دختر کدخدا بر خواسته خویش پافشاری می‌کند و دختر دامدار نیز به پاکی خود اشاره می‌کند. همین موضوع در دو شب دیگر انجام می‌گیرد و در نهایت بیما برای اثبات درستی کلام خویش، آزمون لقمه‌گیر را قبول می‌کند. سپیده‌دم او تن می‌شوید و لباس سفید و نو به تن می‌کند. به موهایش مشک و میخک می‌زند و همراه خانواده‌اش به سمت میدان روستا کنار چشمه می‌رود. کوهی از هیزم در آنجا جمع شده است. ملا تلاش می‌کند تا بیما را از آزمون منصرف کند؛ اما او قبول نمی‌کند. به هیزم‌ها آتش می‌زنند و او هشت بار به دور آتش می‌چرخد. سپس به قرآن سوگند می‌خورد و در نهایت لقمه داغ را از دست ملا می‌گیرد و باید آن را قورت دهد. بیما چنین می‌کند و پاکی گفتارش اثبات می‌شود.

۲-۲-۳. تحلیل داستان و عناصر آزمون لقمه‌گیر

آیین ور لقمه‌گیر بر طبق روایت راویان بختیاری ساکن فلارد (روستاهای بخش پروز و میانکوه)، یکی از روش‌هایی است که در گذشته در بین آن‌ها مرسوم بوده است. در دیگر مناطق بختیاری (برای نمونه، روستاهای شهرستان اردل) به آیین نمک‌گیر اشاره

کرده‌اند (کدهای ۹ و ۱۰) که برخی از عناصر آن با آیین لقمه‌گیر یکسان است که در ادامه به ذکر آن‌ها خواهیم پرداخت. آیین لقمه‌گیر، طی مراسم خاصی برگزار می‌شده است و با توجه به نمودها و بن‌مایه‌های مشترک آن با نمونه‌های ور در ایران باستان، نمونه‌ای از ور گرم یا آتش به شمار می‌رود. بنا بر اعتقاد بویس (۱۳۷۴، ص. ۲۹۱)، از روزگار هندوایرانی، آتش پیوند نزدیکی با مفهوم راستی از راه آزمون و سوگند داشته است. ازجمله کارکردهای آن در فرهنگ ایرانیان باستان، در مراسم سوگند و آزمون ایزدی نمودار می‌شود که به‌عنوان نماد پاک‌سازی موردتوجه بوده است (ستاری، ۱۳۷۳، ص. ۴۶). چنین آزمونی با هدف تشخیص درست از نادرست انجام می‌گرفت و می‌رساند که «احتمالاً یک سنت ماقبل زرتشتی برای اثبات بی‌گناهی بوده است» (کرتیس، ۱۳۹۰، ص. ۵۱). در صورت متهم شدن به جرم‌هایی مانند دزدی، قتل و... در میان مردم بختیاری و با توافق دو طرف، سوگند ایزدی لقمه‌گیر اجرا می‌شده است.

مراحل برگزاری آیین ور لقمه‌گیر در فرهنگ بختیاری به شرح زیر است:

- ۱) وجود دعوی و اتهام بین طرفین؛ ادعای شاکی (مدعی) بر انجام گرفتن جرم؛
- ۲) شکایت بردن به پیش ملا و محاکمه طرفین (برپایی دادگاه)؛
- ۳) اثبات اتهام، شناخت متهم و پیشنهاد دادن به مدعی و مدعی‌علیه برای اجرای مراسم سوگند؛
- ۴) مشخص کردن مکان و زمان اجرای سوگند؛
- ۵) پذیرش خواص و عموم مردم؛
- ۶) آماده کردن ابزارها و وسایل لازم که بیشتر آتش بزرگی از هیزم درخت بلوط آماده می‌شده است (انجام آزمون) در مقابل دیدگان مردم؛
- ۷) نتیجه آزمون.

پژوهشی دربارهٔ آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... _____ محمود آقاخانی بیژنی و همکار

۳-۲-۳. شیوهٔ اجرای آزمون لقمه‌گیر

نخست وجود دعوی و اتهام بین طرفین است که به‌صراحت بیان می‌شود. نمونه‌ای که در این پژوهش به آن اشاره می‌شود، گم شدن انگشتر طلای دختر کدخدا (گوهر) در هنگام شستن دستانش در چشمه است که مدعی است دختر دامدار (بیما) - که در آنجا بوده - آن را برداشته (دزدیده) است (کدهای ۲، ۳، ۶ و ۵).

دومین مرحله، شکایت بردن به‌پیش ملای ایل است. کدخدا تلاش می‌کند تا با ارسال پیغامی، انگشتر دخترش را پیدا کند، اما بیما به پاکی خود اطمینان دارد که انگشتر گوهر را ندیده است. همین موضوع سبب می‌شود تا کدخدا شکایت را به خانهٔ ملا ببرد. اما چرا ملا؟ زیرا وی، از مهم‌ترین اشخاص در مدیریت فرهنگ روستاست که می‌بایست باسواد، آشنا به امور دینی و از لحاظ اخلاقی نیز مورد اعتماد مردم روستا و الگویی برای آنان باشد (ثروت و انزایی‌نژاد، ۱۳۷۷، ذیل واژه). از سوی دیگر، وی است که به دلیل باسواد بودن، امور دینی از جمله خواندن نماز میت، برگزاری جلسات ختم قرآن برای متوفی، آموزش قرآن به نوجوانان را انجام می‌دهد و به‌نوعی آشنا به انجام امور دینی است. بنا بر پژوهش پورداوود (۱۳۲۱، ص. ۳۶۹)، قانون در فرهنگ ایران باستان، جزو آیین دینی بوده است و بر همین اساس، /وستا/ را سرچشمهٔ قانون به شمار می‌آوردند. علاوه بر این، از آنجاکه موبدان نگهبانان دین بوده و تفسیر متون دینی را انجام می‌داده‌اند؛ برای امور قضائی کشور، درست‌ترین دادوران محسوب می‌شدند و در محاکمه‌های سخت طرف مشورت بوده‌اند. همچنین عمل سوگند دادن و سوگند خوردن نزد آنان انجام می‌شده است (ر.ک: کیانی، ۱۳۷۱، ص. ۳۶). با توجه به توضیحات مطرح‌شده، ملا که آشنا به امور دینی و قانون براساس ملاحظات اخلاقی و دینی بوده است، آزمون لقمه‌گیر را انجام می‌دهد و داوری را به او می‌سپارند. موضوعی

که در داستان سیاوش نیز می‌بینیم و موبدان هستند که برگزاری آزمون را به کیکاووس پیشنهاد می‌دهند:

چنین گفت موبد به شاه جهان که درد سپهد نماند نهان
چو خواهی که پیدا کنی گفت‌وگوی بیاید زدن سنگ را بر سبوی
ز هر دو سخن چون برین گونه گشت بر آتش یکی را بیاید گذشت
(فردوسی، ۱۳۹۳، ج ۱/ ص. ۲۳۲).

وجود دعوی بین طرفین از سوی گوهر (مدعی) نسبت به بیما (مدعی‌علیه) سبب می‌شود تا دو طرف دعوا به محاکمه کشانده شوند و در اثبات ادعای خویش، دلایل منطقی و محکمی را ارائه دهند.

ملا به‌عنوان میانجی در ابتدا شرح صحنه را از هر دو می‌خواهد و سپس شروع به محاکمه طرفین می‌کند. از مدعی‌علیه (بیما) می‌خواهد تا اگر انگشتر را پیدا کرده است، آن را به گوهر برگرداند. بیما که بر پاکی خود ایمان دارد، به مقدسات رایج در فرهنگ بختیاری از جمله آب روان، آتش و اجاق آن، جان‌عزیزان، زمان، اجرام آسمانی، تربت و خاک مردگان، روح اموات و... (ر.ک: قنبری، ۱۳۹۱، ص. ۱۷۹) سوگند می‌خورد و درصدد رفع اتهام از خود است. البته اگر دختر کدخدا سوگند خوردن وی را در این لحظه بپذیرد، دیگر آزمون لقمه‌گیر ادامه نمی‌یابد (کدهای ۳ و ۶) و در صورت نپذیرفتن، بار دیگر دختر دامدار محاکمه می‌شود. گوهر نمی‌پذیرد و ملا به‌عنوان میانجی در بین آن‌ها، بیما را از عواقب گناهکار بودنش آگاه می‌کند. «در شب به او اجازه می‌دهد تا اگر انگشتر را برداشته یا پیدا کرده است، آن را شبانه و به‌صورت ناشناس در خانه ملا بگذارد و این‌گونه رفع اتهام کند و این مهم در سه شب انجام می‌شود» (کدهای ۲ و ۹). موضوعی که با گفته پورداوود (۱۳۲۱، ص. ۲۸۸) نیز مطابقت دارد و همین امر بر

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... _____ محمود آقاخانی بیژنی و همکار

اهمیت حفظ بن‌مایه اساطیری در این آزمون تأکید می‌کند. در غیر این صورت، آزمون لقمه‌گیر به وی پیشنهاد می‌شود.

سومین مرحله اثبات اتهام و شناختن متهم است. در پایان محاکمه، بیما گناهکار شناخته می‌شود و آزمون لقمه‌گیر به هر دو پیشنهاد می‌شود. گوهر نمی‌پذیرد و بیما که از پاکی گفتار و کردار خود آگاه است و به آن ایمان دارد و ادعای گوهر را مبنی بر دروغ‌گویی می‌داند، با اعتقاد به آزمون آتش که «به پاکی آسیب نمی‌رساند و تنها پلیدی‌ها را از بین می‌برد» (رضی، ۱۳۸۱، ص. ۷۷)، خوردن خوراک داغ از روی آتش را با اشتیاق می‌پذیرد. ازجمله شرط پذیرش ور چنین است که در «رشن‌یشت» (بند ۳): «اهورامزدا به زرتشت می‌گوید که مردمان باید چنان درستکار، پاک و بی‌گناه باشند که در برابر آزمون‌های سخت بر خود نلرزند و پایداری نشان دهند» (پوردادوود، ۱۳۴۷، ص. ۳۹۸). بیما نه تنها از انتخاب خود بسیار راضی است، بلکه از خود پایداری نشان می‌دهد. درواقع گفته‌ی وی مبنی بر راست‌گویی، مفعولی است که اثبات ادعایش به‌وسیله فاعل؛ یعنی خوردن خوراک داغ شناخته می‌شود و حقانیت سوگندخورنده را اثبات می‌کند. بر این اساس و با رأی ملا، دختر دامدار متهم شناخته می‌شود و باید آزمون لقمه‌گیر را انجام دهد. موضوعی که در داستان سیاوش نیز شاهد پذیرش گذر از آتش از سوی سیاوش هستیم (فردوسی، ۱۳۹۳، ج ۱/ ص. ۲۳۲-۲۳۳).

چهارمین عنصر، مشخص کردن مکان و زمان اجرای سوگند است. مدعی‌علیه می‌پذیرد و ملا ضمن آگاهی دادن به‌تمامی مردم روستا، صبح روز بعد (هنگام طلوع آفتاب) و در میدان اصلی روستا در کنار چشمه، آزمون را برگزار می‌کند (کدهای ۲، ۴، ۷ و ۸). در شب، ملا تلاش می‌کند تا مدعی‌علیه را از آزمون منصرف کند، زیرا معتقد است که سوگند خوردن خوب و بدش به صلاح نیست و عواقب بدی دارد. مدعی‌علیه

که به پاکی خود ایمان دارد، آزمون را می‌پذیرد و منتظر اجرای آن است (کد۴). مقدمات آزمون فراهم می‌شود، هیزم‌های بلوط جمع‌آوری می‌شود و روز دیگر در میدان اصلی روستا آزمون در مقابل دیدگان مردم برگزار می‌شود. موضوعی که در داستان سیاوش نیز شاهد آن هستیم (همان، ص. ۲۳۴).

نکته مهم این است که آزمون تنها بر روی متهم؛ یعنی دختر دامدار اجرا می‌شود، این به معنای آن است که یکی از طرفین (سوگندخورنده) آزمایش می‌شود. در اینجا با گفته رهبر (۱۳۴۸، ص. ۱۲۶) موافقیم که معتقد است: «سوگندخورنده جام پر از آب گوگرد را سر می‌کشد نه دو طرف دعوا». موضوعی که در داستان آذرباد مهراسپندان نیز بدان اشاره شده است؛ یعنی تنها وی می‌پذیرد تا بر سینه‌اش فلز ذوب‌شده بریزند و مخالفانش چنین عملی را انجام نمی‌دهند. در داستان سیاوش (فردوسی، ۱۳۹۳، ج ۱/ ص. ۲۳۴) نیز وی آزمون گذر از آتش را می‌پذیرد و سودابه چنین کاری را انجام نمی‌دهد. با مشترک دانستن اعتقاد ایرانیان و هندیان در زمینه تقدس آتش، در «رامایانا» نیز فقط سیتا در پی اثبات حقانیت کلام خویش از میان آتش می‌گذرد و بدین طریق اتهام راما را خنثی و کم اثر می‌کند (تاراپور، ۱۳۶۰، ص. ۵۶۲). باور ایمانی و قلبی ملا (میانجی) و طرفین به سوگند مهم است؛ زیرا میانجی، سوگندخورنده را به سوگند خوردن و یاد کردن از خدا وادار می‌کند و چنین عملی در میدان و در مقابل آتش انجام می‌گیرد و آنان باید به حضور خدا اعتقاد یکسان داشته باشند.

پنجمین مرحله، پذیرش خواص و عموم مردم برای حضور و شرکت در آزمون است. موضوعی که در داستان سیاوش نیز مشهود است (فردوسی، ۱۳۹۳، ج ۱/ ص. ۲۳۴). در این مرحله علاوه بر کدخدا و خانواده‌اش، ملا، بزرگان فامیل و حتی در

پژوهشی دربارهٔ آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار

برخی از موارد نیز خان حضور پیدا می‌کند (کد ۸). مردم نیز خود برای تماشای آزمون حضور می‌یابند (کد ۲).

ششمین مرحله، آماده کردن ابزارها و وسایل لازم و برپایی آزمون در مقابل دیدگان مردم است. صبح روز اجرای مراسم و با بالا آمدن خورشید همهٔ مردم در میدان جمع می‌شوند. از ویژگی‌های سوگندخورنده، علاوه بر عاقل و بالغ بودنش، تأکید بر ویژگی آگاهانه بودن وی است؛ یعنی شخص سوگندخورنده نباید مست، بی‌هوش و یا خواب باشد (ر.ک: جعفری (قنواتی)، ۱۳۹۹، ص. ۲). پس از مشخص شدن ویژگی‌های سالم بودن متهم، وی ابتدا غسل می‌کند و سپس لباس‌های سفیدرنگ و نو به تن می‌کند (کدهای ۱، ۲، ۳ و ۵)؛ درست مانند سیاوش. متهم؛ یعنی دختر دامدار، سپیدپوش و مشک‌زده که یک طبق آیین است؛ آماده گردش به دور آتش و خوردن خوراک داغ می‌شود. در آیین ور نیز ذکر شده است که شخص قبل از انجام آیین ور، باید برای انجام آن خود را تمیز کند و از ناپاکی‌ها دور سازد. در ور سوگند نیز مشاهده می‌کنیم که سوگندخورنده برای انجام آزمایش در آتشکده، خود را مطابق با آداب و رسوم آن دوره، آماده می‌کند. بنابر پژوهش پورداوود (۱۳۲۱، ص. ۲۹۰)، نخست غسل، سپس لباس پاک بر تن می‌کرد و پنام به دهانش می‌بست.

دختر دامدار درحالی‌که از کنار دود اسفند و عود می‌گذرد، به خورشید رو می‌کند و دستی به صورت خود می‌کشد. هشت بار به دور آتش می‌چرخد و هر بار به عنصری سوگند می‌خورد (همه کدها) که به ترتیب چنین است:

– به همی تیخ آفتو سوگند، مو نورداشتم، نیم و هیچیم نوئم.

Be hāmī tīxe āftō sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā hīčīyām nāwnōm.

برگردان: به همین تیغهٔ آفتاب سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم.

سوگند خوردن به آفتاب در این آیین یادآور خوانش خورشید نیایش در ایران باستان است که فرد آزمون‌شونده در هنگام برپایی آزمون آن را می‌خواند (ر.ک: رهبر، ۱۳۴۸، ص. ۱۲۷).

- دور بعدی: به ای آوو روون سوگند، مو نورداشتم، نیم و هیچیم نوئم.

Be ěi āōw rāvûn sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā hīčīyām nāwnōm.

برگردان: به آن آب روان سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم.

در فرهنگ ایران باستان، آب مانند سایر نمودهای طبیعی از جایگاه و قداست ویژه‌ای برخوردار است. از سوی دیگر، آب ویژگی تطهیرکنندگی دارد و تمیزدهنده گناه از بی‌گناهی است و به همین دلیل سوگند به آن نزد بختیاری‌ها، از اهمیت خاصی برخوردار است. چنین موضوعی بیانگر آن است که نگاه مردم بختیاری به عنصر آب مانند سایر عناصر طبیعی، نگاهی قدسی و معنوی است. ضمن سوگند خوردن به آن، آلودن آن را به ناپاکی‌ها گناهی نابخشنودی می‌دانند. آزمون آیین لقمه‌گیر در کنار چشمه یا جوی آب برگزار می‌شود و این موضوع بر ماهیت اصلی آب به‌عنوان منشأ حیات نزد بختیاری‌ها اشاره دارد، زیرا چشمه نیز نماد پاکی و روشنی است و وجود آن در میانه روستا، نماینده مرکز جهان است (ر.ک: کوپر، ۱۳۹۲، ص. ۱۲۰).

- در دور سوم: به ای روز پاک سوگند، مو نورداشتم، نیم و هیچیم نوئم.

Be ěi rûze pâk sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā hīčīyām nāwnōm.

برگردان: به این روز پاک سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم.

زمان یکی از عناصر مهم در فرهنگ ایران باستان است که نفرین یا دشنام به آن، عواقب سختی برای نفرین‌کننده دارد (ر.ک: هینلز، ۱۳۹۴، ص. ۱۲۶). در فرهنگ مردم بختیاری نیز این عنصر از اهمیت خاصی برخوردار است؛ چنانکه آن‌ها برای اثبات درستی سخن و کردار خویش به آن سوگند می‌خورند (ر.ک: خواجه‌گیر، ۱۳۹۸،

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار

ص. ۱۶۵). در آیین لقمه‌گیر نیز اهمیت خاص این عنصر را می‌بینیم که دختر دامدار بدان سوگند یاد می‌کند.

- در دور چهارم: به ای پاکی تش سوگند، مُو نورداشتُم، نِیم و هیچیم نُؤم.

Be ǝ̌ pākī tāš sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā āgāhām nīsōm.

برگردان: به این پاکی آتش سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم.

یکی از عناصر طبیعی که از دیرباز تاکنون نزد بختیاری‌ها از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است، عنصر آتش و اجاق آن است. در فرهنگ بختیاری و براساس بینش اساطیری، آتش نمادی از زایش نور علیه تاریکی محسوب می‌شود. چنین نمودی را (سوگند به آتش) در مراسم عروس‌بران می‌بینیم؛ آنجا که خرمی از آتش را فراهم می‌کنند و پس از روشن کردن آن، داماد دست عروس را می‌گیرد و هر دو به دور آن می‌چرخند و سوگند می‌خورند:

«به ای پاکی تش سوگند، تا ابد سی هم ایمینم و شیطونل دیر ایکنیم؛

Be ǝ̌ pākī tāš sūgānd, tā ābād sī hām ǝ̌mānīm vā šītūnālā đīr ǝ̌kōnīm.

برگردان: به این پاکی آتش سوگند، تا همیشه برای هم می‌مانیم و شیاطین را دور نگه

می‌داریم».

در باور مردم بختیاری، احترام به آتش «سبب زایایی و باروری عروس می‌شود و اهریمن نازایی بدین سبب از نزدیک شدن به او گریزان است» (کد ۴). از سوی دیگر و از آنجاکه آتش در فرهنگ بختیاری، نماد و تجسم خانواده شمرده می‌شود؛ بنابراین در بین آن‌ها، مرد به‌عنوان سمبل و نشان هر خانواده محسوب می‌شود و چنانکه مردی صاحب پسر نشود، به او «اجاق‌کور» می‌گویند (همه کدها). آنان معتقدند که مرد در خانواده، عامل برپادارنده آتش است و فردی که فاقد فرزند پسر باشد، آتش (نسل و نژاد) او پایدار نمی‌ماند. موضوعی که می‌توان آن را در طبقه‌بندی بررسی نژاد در

فرهنگ بختیاری مشاهده کرد (ر.ک: قنبری عدیوی، ۱۳۹۱، ص. ۶۲). الگویی که خود از ایران باستان به یادگار مانده است، زیرا آتش نماد تقسیم قدرت و وابستگی خانوادگی بوده است. براساس چنین جایگاهی است که مردم بختیاری به آتش و اجاق آن سوگند می‌خورند.

- در دور پنجم: به اجاق خُونْمُون سوگند، مُو نَوْرِدَاشْتُم، نِیم و هیچِم نُونُم.

Be ōjāge hūnāmūn sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā hīčīyām nāwnōm.

برگردان: به اجاق خانه‌مان سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم.

- در دور ششم: و آروا بَوَگْپُوم سوگند، مُو نَوْرِدَاشْتُم، نِیم و هیچِم نُونُم.

Be ārvā bāwgāpūm sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā hīčīyām nāwnōm.

برگردان: به روح بابابزرگم سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم.

سوگند خوردن به اموات در گذشته بیشتر از سوی زنان مطرح می‌شود (کدهای

۷و) که خود یادگار پرستش ارواح در ایران باستان بوده است.

- در دور هفتم: به عَدَلِ خُوا سوگند، مُو نَوْرِدَاشْتُم، نِیم و هیچِم نُونُم.

Be ādle xōā sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā hīčīyām nāwnōm.

برگردان: به پاکی و عدل خداوندی سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم.

در این قسمت سوگندخورنده به اعتقاد راستین به خداوند و عادل بودن وی،

به آن سوگند می‌خورد تا پاکی خود را بدین طریق روشن سازد. در فرهنگ ایران

باستان، ایزد رشن؛ فرشته عدل و انصاف است و همراه مهر و سروش به داوری

روان درگذشتگان می‌پردازد. ترازوی سنجش در دست رشن و همیشه باصفت

راست توصیف می‌شود (هینلز، ۱۳۹۳، ص. ۱۴۲). سوگند به خدا در این مرحله

می‌تواند یادآور ایزد رشن باشد.

- در دور هشتم، سوگندخورنده (بیما) در مقابل آتش می‌ایستد، نخست می‌گوید:

«به پاکی و میزونی مهر سوگند، مُو نَوْرِدَاشْتُم، نِیم و هیچِم نُونُم»

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار

Be pâkī vā mīzûnī megr sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā hīčīyām.

برگردان: به پاکی و میزانی مهر سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم که کسی آن را برداشته.

و سپس دست بر روی قرآن می‌گذارد و می‌گوید: «به هَمی کَلَامُ الا سَوگند، مُو نَوَرداشتُم، نِیم و هیچیم نُونُم»

Be hāmī kālāmōlā sūgānd, mō nāvārdāštōm, nāyōm vā hīčīyām.

برگردان: به همین کلام الهی سوگند، من برنداشتم، ندیدم و چیزی نمی‌دانم که کسی آن را برداشته.

بیان چند نکته در اینجا قابل ذکر است: ۱. در نمونه‌های ارائه‌شده و در ابتدای هر نمونه، حرف اضافه «به» ذکر شده است و می‌رساند که «از مهم‌ترین نشانه‌های سوگند در فرهنگ بختیاری، «به» و «بی» است که قبل از واژه یا گروه‌واژگانی مورد سوگند ذکر می‌شود» (قنبری، ۱۳۹۱، ص. ۱۸۰). نکته دیگر، چرایی عدد هشت است و چرا سوگندخورنده هشت بار به دور آتش می‌چرخد و سوگند می‌خورد؟ چنین عددی یادآور وجود بینش اساطیری است که در *اوستا* نمود یافته و بر آن تأکید شده است. در *مهریشت / اوستا* (کرده ۱۰، بند ۴۵) آمده است: «هشت تن از یاران او بر فراز کوه‌ها، همچون دیدبانانِ مهر بر بالای برج‌ها نشسته‌اند و نگران مهر دروجانند» (*اوستا*، ۱۳۹۲، ص. ۳۶۴). ذکر چرایی عدد هشت و نمود آن در *مهریشت*، اینک این نکته را نیز برای ما روشن می‌سازد که منظور از پاکی و میزانی مهر، می‌تواند همان ایزد مهر باشد؛ چراکه این ایزد همانند رشن و سروش، به داوری روان درگذشتگان می‌پردازد. در اینجا نیز سوگندخورنده در پی اثبات درستی گفتار خویش از دروغ پرهیز می‌کند و هشت بار چرخیدن وی را می‌توان از این منظر دارای مفهوم به‌شمار آورد.

آنچه در سوگند خوردن متهم در فرهنگ بختیاری بارز است، یکی حذف فعل «ایخَرُم» (= ēiḫārōm) به معنای «می‌خورم» به قرینه معنوی بعد از واژه سوگند است و دیگری؛ تأکید بر سه عنصر است که حتماً باید در عمل سوگند خوردن رعایت شود: نخست این که من برنداشتم و به نوعی رفع اتهام از سوی خود است؛ دوم آن که ندیدم کسی بردارد که حقانیت گفته خویش ثابت می‌کند و سوم آن که نمی‌دانم که چه کسی برداشته است؛ یعنی کاملاً بی‌اطلاعم و این صحت و گفتار متهم را بیش‌ازپیش تأیید می‌کند. درنهایت کنار آتش می‌ایستد و ملا خوراک داغی را که بر آن ورد (ذکر مقدس) خوانده است به دست او می‌دهد (همه کدها). آنچه در این مرحله نمود یافته است، سخت بودن آزمون است که باید حتمی باشد و هیچ‌گونه راه فراری نداشته باشد؛ چنانکه در داستان سیاوش نیز این موضوع را می‌بینیم:

نهادند بر دشت هیزم دو کوه	جهانی نظاره شده همگروه
گذر بود چندانک جنگی چهار	میانه برفتی به تنگی سوار
بیامد دو صد مرد آتش فروز	دمیدند گفتی شب آمد به روز
ز هر سو زبانه همی برکشید	کسی خود و اسب سیاوش ندید

(فردوسی، ۱۳۹۳، ج ۱/ ص ۲۳۴-۲۳۶).

در آیین لقمه‌گیر مهلک (سخت) بودن آن را در داغ بودن خوراک می‌بینیم که ملا در حضور همه مردم آن را از روی آتش برمی‌دارد (کد ۲).

آخرین مرحله، نتیجه آزمون است. آزمون‌شونده خوراک داغ را می‌خورد و اگر در گلویش گیر کرد و به نوعی گلویش سوخت، گناهکار است و اگر گیر نکرد، بی‌گناه است و مدعی باید از او عذرخواهی کند. دلیل نام‌گذاری این آزمون به آزمون لقمه‌گیر نیز همین موضوع است. دختر دامدار (بیما) غذای داغ را می‌خورد و در گلویش گیر

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... _____ محمود آقاخانی بیژنی و همکار

نمی‌کند و چنین نتیجه آزمون مشخص می‌شود که وی گناهکار نیست. عناصر و بن‌مایه‌های موجود در این آیین و شباهت بسیار به آزمون خوردن آب گوگرد در ایران باستان، می‌رساند که این آزمون یادآور آزمون خوردن آب گوگرد در ایران باستان است. آزمون لقمه‌گیر معمولاً برای انجام صحت و گفتار بزرگان ایل یا روستا مانند کدخدا، خان، بزرگ خاندان، ریش‌سفید، ملا و امثال این‌ها انجام می‌گیرد و مردم عادی به موارد دیگر سوگند می‌خورند. پس مراسم لقمه‌گیر برای حل اختلاف یا رفع اتهام از سوی بزرگان انجام می‌گیرد و ممکن است که بین خود بزرگان یا در ارتباط با مردم عادی باشد. آنچه در آزمون لقمه‌گیر مهم است، عناصری است که علاوه بر خوردن آب سوگند در ایران باستان، در آزمون لقمه‌گیر نزد فرهنگ مردم بختیاری نیز نمود دارد. از نمونه‌های نزدیک به آیین لقمه‌گیر در فرهنگ بختیاری، آیین نمک‌گیر است که اگرچه به‌دلیل دور شدن جامعه از ظرف زمان اعتقاد به این آیین، با سبک و سیاق ذکرشده برگزار نمی‌شود، اما همچنان برخی از عناصر آن؛ یعنی مشخص شدن درستکار از نادرست، برگزاری آزمون به‌وسیله ملا در حضور بزرگان و عموم و مشخص شدن نتیجه آن با آیین لقمه‌گیر یکسان است (کدهای ۹ و ۱۰).

۴. نتیجه

بنا بر تحلیل داده‌های پژوهش، می‌توان گفت که آیین لقمه‌گیر، آخرین راهکار برای اثبات درستی گفتار و تشخیص بی‌گناه از گناهکار است. این آزمون یکی از جلوه‌های سوگند خوردن در فرهنگ بختیاری بوده است که از پیشینه‌ای اساطیری برخوردار است و باید آن را بازمانده آیین خوردن آب گوگرد در ایران باستان دانست که طی مراسم خاصی، بر روی متهم و در روز روشن در میدان اصلی روستا انجام می‌گیرد. ملا به‌عنوان میانجی، ضمن تشخیص متهم، آزمون را برگزار می‌کند و در حضور همه به

متهم، خوراک داغی را که بر آن وردی خوانده است، می‌دهد. متهم خوراک داغ را می‌خورد و اگر گلویش گیر کرد، گناهکار و در غیر این صورت بی‌گناه است و نتیجه آزمون چنین مشخص می‌شود.

آنچه در روایت ذکر شده قابل تأمل و تحلیل است، عناصری است که نمونه‌هایی از آن را می‌توان در متون باقی‌مانده از فرهنگ ایران باستان و حتی شاهنامه فردوسی مشاهده کرد. اصل روایت ذکر شده، بر موضوعی دلالت دارد که درستی یا نادرستی یک عمل به وسیله یک عنصر دیگر؛ یعنی آتش مشخص می‌شود. عناصر موجود در این روایت از جمله وجود دعوی میان طرفین و اتهام مدعی به مدعی علیه، برپایی دادگاه و محاکمه طرفین، اثبات اتهام و شناختن متهم، فراهم شدن مقدمات آزمون با انجام مناسک آیینی از جمله غسل کردن، لباس سفید پوشیدن، عطرافشانی و خوشبو کردن بدن، برگزاری آزمون بر روی مدعی‌الیه در حضور همگان و نتیجه آزمون بیانگر بن‌مایه‌هایی است که در فرهنگ ایران باستان نمود داشته است. برخی از عناصر موجود در داستان گذر سیاوش از آتش در شاهنامه، سوگند و رد پای آن در ادبیات فارسی با تکیه بر متن اوستا و شاهنامه و کیفیت آزمون خوردن آب گوگرد نشان از آن دارد که آزمون لقمه‌گیر یکی از آیین‌های ور است که در فرهنگ ایران باستان ریشه دارد. شناخت این آزمون به‌خوبی مؤلفه‌های ور ایرانی را به ما نشان داده و اهمیت انجام این پژوهش نیز از همین روی بوده است.

پی‌نوشت‌ها

۱. زرمند یا گرد زر؛ «زر آب یا زرنیاونت Zranyā- Vant مشتق از واژه زرینه Zranya به معنی زر است» (رهبر، ۱۳۴۸، ص. ۱۱۸). «زرنیاونت» به معنی «دارای زرنیخ»، با اتصاف به «وئیتی»، «آب دارای زرنیخ» معنی می‌دهد (زاویه و مافی‌تبار، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۳).

- پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار
۲. همپتکاران به معنای طرفین دعواست و پیشمار و پسمار؛ مدعی و مدعی‌الیه هستند (ر.ک: پورداوود، ۱۳۲۱، ص. ۲۸۷).
۳. پنم در *اوستا* Paiti- dana عبارت از پرده کوچکی است که در وقت عبادت و خواندن *اوستا* در برابر آتشدان به‌خاطر احترام به روی بینی و دهان می‌انداخته‌اند. زرتشتیان امروز آن را رویند می‌خوانند (همان، ص. ۲۹۰).
۴. مهین فرشتگان عبارت‌اند از هفت امشاسپندان: سپنته‌مینو (روح بخشنده)، وُهومَنه (اندیشه نیک)، آشه (راستی یا حقیقت)، خستره ویریه (شهریاری مطلوب)، آرمیتی (فداکاری یا اخلاص)، هورواتات (کمال) و آمرتات (نامیرایی) (هینلز، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۱).

منابع

- آقاخانی بیژنی، م.، هاشمی، م.، و صادقی، ا. (۱۳۹۶). باور بلاگردانی در قوم بختیاری. فرهنگ و ادبیات عامه، ۱۴، ۶۷-۴۹.
- اسدی‌طوسی، ا. (۱۳۹۳). *گرشاسب‌نامه*. تصحیح ح. یغمایی. تهران: دنیای کتاب.
- اوستا* (۱۳۹۲). گزارش و پژوهش ج. دوستخواه. تهران: مروارید.
- بختیاری، ع. (۱۳۶۲). *تاریخ بختیاری*. تهران: اساطیر.
- بویس، م. (۱۳۷۴). *تاریخ کیش زرتشت*. ترجمه ه. صنعتی‌زاده. تهران: توس.
- پورداوود، ا. (۱۳۲۱). سوگند. *مجله مهر ایران*، ۵۶، ۲۹۲-۲۸۱.
- پورداوود، ا. (۱۳۴۷). *یشت‌ها*. تهران: طهوری.
- تاراپور، و. (۱۳۶۰). محاکمه و داوری ور در ایران باستان. ترجمه ه. رضی. *چیستا*، ۵، ۵۷۵-۵۵۴.
- ثروت، م.، و انزابی‌نژاد، ر. (۱۳۷۷). *فرهنگ لغات عامیانه و معاصر*. تهران: سخن.
- جعفری (قنواتی)، م. (۱۳۹۹). سوگند. *دانشنامه فرهنگ مردم ایران*. ج. ۵. تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۱، شماره ۵۰، خرداد و تیر ۱۴۰۲

جهانپنده، ع. (۱۳۹۶). پژوهشی درباره آیین ور در بلوچستان. فرهنگ و ادبیات عامه، ۱۶، ۳۸-۱۹.

حیدری، د. (۱۳۹۲). سوگند در شاهنامه و ارتباط اساطیری آن با آب و آتش. پژوهشنامه ادب حماسی، ۱۶، ۶۱-۳۵.

خواجہ گیر، ع. و همکاران (۱۳۹۸). پژوهشی درباره آیین سوگند خوردن (ور) در قوم بختیاری. فرهنگ و ادبیات عامه، ۳۰، ۱۵۰-۱۷۳.

دوستخواه، ج. (۱۳۹۲). گزارش و پژوهش اوستا. تهران: مروارید.

رستگار فسایی، م. (۱۳۸۸). پیکرگردانی در اساطیر. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

رضی، ه. (۱۳۸۱). دانشنامه ایران باستان. ج ۱. تهران: سخن.

رهبر، ع. (۱۳۴۸). سوگند و رد پای آن در ادبیات پارسی. کاوه، ۲۱، ۱۲۴-۱۳۵.

زاویه، س. و مافی تبار، آ. (۱۳۹۲). بررسی آیین‌های اساطیری داوری ایزدی در ایران باستان. ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی، ۳۰، ۱۰۱-۱۲۸.

ژینیو، ف. (۱۳۷۲). ارداویراف‌نامه. ترجمه و تحقیق: ژ. آموزگار. تهران: معین - انجمن ایران‌شناسی فرانسه.

ستاری، ج. (۱۳۷۳). رمز و مثل در روان‌کاوی. تهران: طوس.

شایست نشایست (۱۳۶۹). آوانویسی و ترجمه ک. مزداپور. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

عفیفی، ر. (۱۳۷۴). اساطیر و فرهنگ ایران در نوشته‌های پهلوی. تهران: توس.

فردوسی، ا. (۱۳۹۳). شاهنامه. ج ۱. پیرایش ج. خالقی مطلق. تهران: سخن.

قنبری عدیوی، ع. (۱۳۸۱). امثال و حکم بختیاری. شهرکرد: ایل.

قنبری عدیوی، ع. (۱۳۹۱). فولکلور مردم بختیاری. شهرکرد: نیوشه.

کرتیس، و. (۱۳۹۰). اسطوره‌های ایرانی. ترجمه ع. مخبر. تهران: نشر مرکز.

پژوهشی درباره آیین لقمه گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... محمود آقاخانی بیژنی و همکار

- کوپر، ج. (۱۳۹۲). فرهنگ نمادهای آیینی. ترجمه ر. بهزادی. تهران: علمی.
- کیانی، ج. (۱۳۷۱). سوگند در زبان و ادب فارسی. تهران: دانشگاه تهران.
- گال، م. و همکاران (۱۳۸۶). روش‌های تحقیق کمی و کیفی. ترجمه ا. نصر اصفهانی. ج ۱. تهران: سمت.
- معین، م. (۱۳۸۴). مزدیسنا و ادب فارسی. تهران: دانشگاه تهران.
- هینلز، ج. (۱۳۹۳). شناخت اساطیر ایران. ترجمه م. باجلان فرخی. تهران: اساطیر.
- وندیاد (۱۳۷۶). ج ۱ (مقدمه فرگردهای ۱-۴). ترجمه، واژه‌نامه و یادداشت‌ها ه. رضی. ج ۱. تهران: فکر روز.
- ویدن‌گرن، گ. (۱۳۷۷). دین‌های ایرانی. ترجمه م. هوشنگ. تهران: آگاهان ایده.

(ب) منابع میدانی (مصاحبه‌شوندگان)

- آقاخانی، ا.ح. ۵۵ ساله. چهارمحال و بختیاری. میانکوه فلارد. روستای اسلام‌آباد. مکتبی. دامدار. کد ۷.
- فتحی، س. ۷۳ ساله. چهارمحال و بختیاری. میانکوه فلارد. روستای سفیدار. بی‌سواد. خانه‌دار. کد ۸.
- فتحی، ع. ۶۳ ساله. چهارمحال و بختیاری. میانکوه فلارد. روستای سپیدار. مکتبی. مُلا. کد ۲.
- قربانی، ص. ۷۰ ساله. چهارمحال و بختیاری. میانکوه فلارد. روستای گنداب. مکتبی. ملا. کد ۳.
- قربانی، گ. ۶۲ ساله. چهارمحال و بختیاری. میانکوه فلارد. روستای دهنو. بی‌سواد. دامدار. کد ۵.
- کُهیانی، ا. ۷۵ ساله. شهرستان اردل. روستای ارجل. مکتبی. بنا. کد ۹.
- کیانی، م. ۶۰ ساله. شهرستان اردل. روستای ارجل. مکتبی. ملا. کد ۱۰.
- لایقی، ر. ۷۱ ساله. چهارمحال و بختیاری. فلارد. پروز. روستای ده‌کهنه. مکتبی. دامدار. کد ۱.
- ویسی، ا. ۶۵ ساله. چهارمحال و بختیاری. فلارد. پروز. روستای ده‌کهنه. مکتبی. کشاورز. کد ۴.
- همتی، ب. ۶۳ ساله. چهارمحال و بختیاری. میانکوه فلارد. روستای بیژگن. مکتبی. کشاورز. کد ۶.

References

Afifi, R. (1995). *Iranian mythology and culture in Pahlavi's writings*. Tos.

- Aghakhanibijani, M., Hashemi, M., and Sadeghi, A. (2016). Belief in Bakhtiari people. *Popular Culture and Literature*, 14, 67-49.
- Asaditousi, A. (2013). *Garshasabnameh* (edited by H. Yaghmayi). Donyaye Ketab.
- Bakhtiari, A. (1983). *History of Bakhtiari*. Asatir.
- Boyce, M. (1995). *History of Zoroastrian cult* (translated into Farsi by E. Santhizadeh). Tos.
- Cooper, J. (2012). *Culture of ritual symbols* (translated into Farsi by R. Behzadi). Elmi.
- Curtis, V. (2011). *Iranian myths* (translated into Farsi by A. mokhber). Markaz.
- Dostkhah, J. (2012). *Avesta report and research*. Morvarid.
- Ferdowsi, A. (2014). *Shahnameh*. Sokahn.
- Gall, M., et al. (2016). *Quantitative and qualitative research methods* (translated into Farsi by A. Nasr Esfahani). Samt.
- Ghanbari Adevi, A. (2002). *Bakhtiari's proverbs and sayings*. Iil.
- Ghanbari Adevi, A. (2011). *Folklore of Bakhtiari people*. Neyushe.
- Gineau, F. (1993). *Ardavirafanamah* (translated into Farsi by J. Amuzegar). Moin – Anjomane Iranshenasi France.
- Heydari, D. (2012). The oath in the Shahnameh and its mythological connection with water and fire. *Research Paper on Epic Literature*, 16, 35-61.
- Hinels, J. (2014). *Knowledge of Iranian mythology* (translated into Farsi by M. Bajlan Farrokhi). Asatir.
- Jafari Qanovati, M. (2019). *Oath. Encyclopedia of people's culture* Large Islamic Encyclopedia Center.
- Jahandideh, A. (2016). A research on Var religion in Baluchistan. *Popular Culture and Literature*, 16, 19-38.
- Kayani, H. (1992). *Oath in Persian language and literature*. University of Tehran.
- Khajagir, A. et al. (2018). A research on the ritual of swearing (var) in the Bakhtiari people. *Popular Culture and Literature*, 30, 173-150.
- Mazdpour, K. (1990). *Shaist Neshaist*. Institute of Foreign Research and Studies.
- Moin, M. (2004). *Mazdasna and Persian literature*. University of Tehran.
- Pordawood, A. (1942). Oath. *Iran Mehr Magazine*, 5-6, 281-292.
- Pordawood, A. (1968). *Yachts*. Tahori.

پژوهشی درباره آیین لقمه‌گیر؛ نمونه‌ای از ور ایرانی... _____ محمود آقاخانی بیژنی و همکار

- Rahbar, A. (1969). Oath and its traces in Persian literature. *Kaveh*, 21, 124-135.
- Rastegarfasaei, M. (1388). *Personification in mythology*. Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Razi, H. (2009). *Encyclopedia of ancient Iran*. Sokahn.
- Sattari, J. (1994). *Mystery in psychoanalysis*. Tos.
- Tarapur, V. (1981). *Trial and arbitration in ancient Iran* (translated into Farsi by E. Razi Chista), 575-554.
- Tharwat, M., & Anzabinjad, R. (1998). *Dictionary of slang and contemporary words*. Sokhan.
- Unknown. (1997). *Vendidad*. Contemporary Thoughts.
- Unknown. (2013). *Avesta* (2013). Morvarid.
- Widengren, G. (1998). *Iranian religions* (translated into Farsi by M. Hooshang). Aghagan Iede.
- Zaviye, S., & Mafitabar, A. (2012). Investigating the mythological rites of Yazidi judgment in ancient Iran. *Mystical and Mythological Literature*, 30, 101-128.

b) Field sources (interviewees)

- Aghakhani, A. 55 years old. Chaharmahal and Bakhtiari. Miankoh Felard. Islamabad village. A school rancher. Code 7.
- Fathi, A. 63 years old. Chaharmahal and Bakhtiari. Miankoh Felard. Sepidar village. A school mullah. Code 2.
- Fathi, S. 73 years old. Chaharmahal and Bakhtiari. Miankoh Felard. Sefidar village. Illiterate the housekeeper. Code 8.
- Ghorbani, G. 62 years old. Chaharmahal and Bakhtiari. Miankoh Felard Dehno village. Illiterate rancher. Code 5.
- Ghorbani, S. 70 years old. Chaharmahal and Bakhtiari. Miankoh Felard. Gandab village. A school Mullah. Code 3.
- Hemti, B. 63 years old. Chaharmahal and Bakhtiari. Miankoh Felard. Bizhgan village. School. Farmer. Code 6.
- Kayani, M. 60 years old. Ardal city. Arjal village. School Mullah. Code 10.
- Kohiani, A. 75 years old. Ardal city. Arjal village. School Building. Code 9.
- Layeghi, R. 71 years old. Chaharmahal and Bakhtiari. Felard. Parvaz. Old village. School rancher. Code 1.
- Vesey, A. 65 years old. Chaharmahal and Bakhtiari. Felard. Parvaz. Old village. School. Farmer. Code 4.

